

Inž. Ljubo Pavićević
Poljoprivredni institut, Titograd

PRILOG POZNAVANJU TRITICUM AESTIVUM U BAZENU SKADARSKOG JEZERA

UVOD

Pšenica je u Crnoj Gori veoma stara kultura. Od davnina je u ovoj zemlji imala veliki značaj i bila posebno cijenjena. Gajila se na znatnim površinama još za vrijeme Rimljana, i kasnije u doba Nemanjića i Balšića, a također i za vrijeme vladavine Turaka, kada je bila jedna od vodećih poljoprivrednih kultura.

Stvaranjem Crne Gore i njenim proširenjem, nastaju novi uslovi, u kojima značaj pšenice postepeno opada, a raste značaj novijih kultura, a u prvom redu kukuruza i krumpira (krumpir je u Crnu Goru donesen prvi put početkom 1786. god.). Ovo se nastavilo i do naših dana, kada je bilo potpomognuto našom orijentacijom u ratarstvu, te se jedno vrijeme, proizvodnji industrijskog bilja, povrća i krmnog bilja, u južnom dijelu Crne Gore, pridavao veći značaj nego proizvodnji pšenice. Tako su u vrijeme od 1945.—1956. godine sjetvene površine pod pšenicom bile toliko opale da su zauzimale otprilike svega jednu šestinu ukupnih oranica u Crnoj Gori, i iznosile u prosjeku godišnje oko 9.300 ha.

Sada, međutim, kada je pitanje povećanja proizvodnje pšenice kod nas postalo toliko aktuelno, da po značaju za našu zemlju dolazi u red najvažnijih privrednih pitanja, interes za njeno gajenje ponovo raste i u Crnoj Gori, pa se i njene sjetvene površine povećavaju. Tako pšenica ponovo počinje ovdje dobijati značaj koji je nekada imala.

Rajon njenog gajenja u Crnoj Gori je danas prilično širok. Prostire se od obala mora do ogranaka visokih planina. Ponovo se sije ne samo u ravninama i dolinama rijeke, nego također i u kraškim poljima, na rudinama, strmim stranama, vrtačama itd. Domaće odlike se gaje i do 900 m nadmorske visine, a visokorodne sorte čak i do 1200 m.

U proizvodnji je zastupljeno nekoliko vrsta, odlika i sorata. Od njih je veći broj starog domaćeg porijekla, a u novije vrijeme se uvode u kulturu i neke visokorodne sorte. Mada se posebno na društvenom sektoru, danas gaje isključivo visokorodne sorte, individualni proizvođači i dalje cijene domaće odlike, te ih zadržavaju u proizvodnji još na srazmjerno znatnim površinama. Oni to čine uglavnom zbog boljeg kvaliteta domaćih odlika i njihovih skromnijih zahtjeva prema zemljištu i agrotehnici, a također i veće otpornosti prema korovima, ugušivanju, izmrzavanju i donekle stečenih navika u njihovom gajenju.

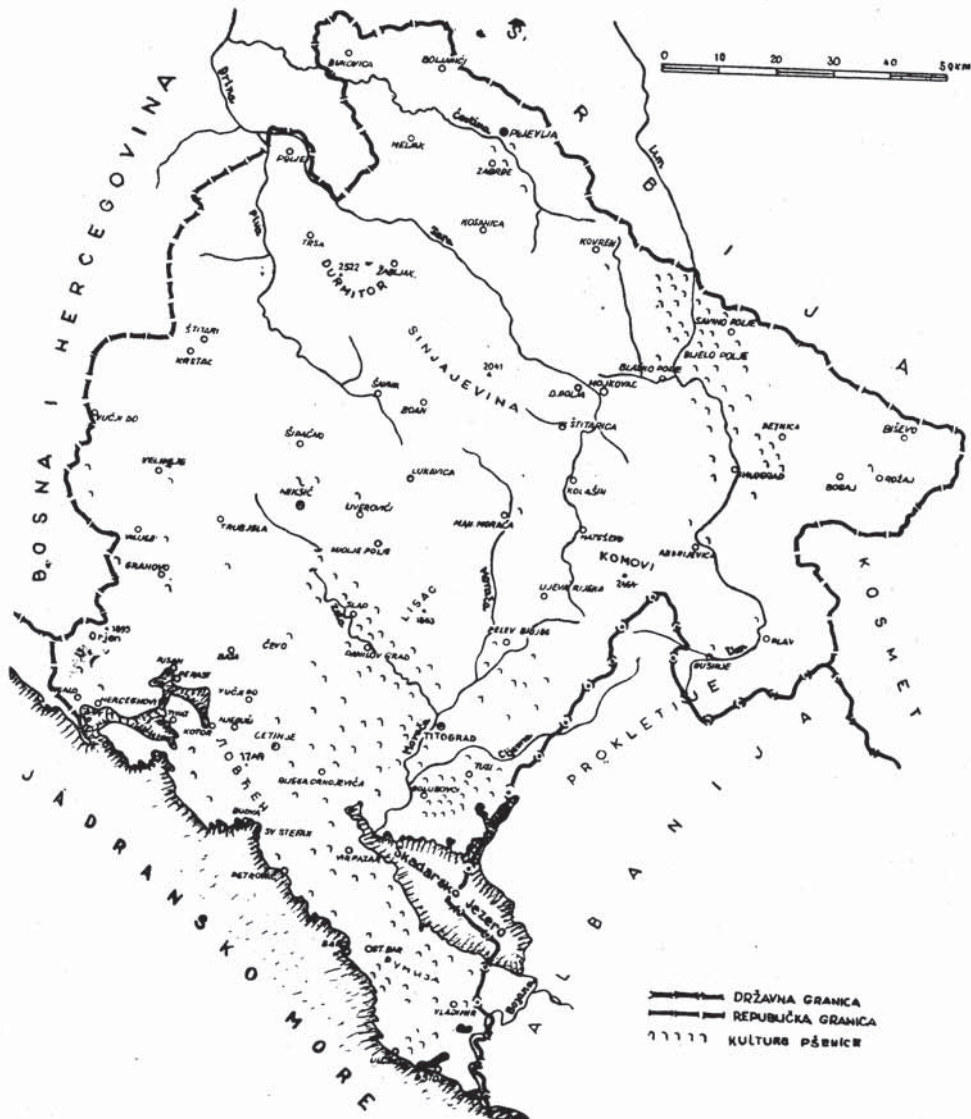
Proučavanje i djelomično održavanje starih domaćih odlika smatramo interesantnim i korisnim. Prije svega pšenica će i dalje predstavljati u ovim oblastima značajnu poljoprivrednu kulturu. Ona, kao što smo već istakli, počinje opet dobivati značaj koji je nekad imala, a za njenu proizvodnju ovdje postoje povoljni prirodni uslovi. Dalje, proučavanjem domaćih pšenica moći će se ustanoviti koja vrsta, odnosno odlika ima veći privredni i drugi značaj, a sa druge strane možda neka od njih posjeduje i valjanost, da u naučno-istraživačkoj službi posluži svojim pozitivnim osobinama kao materijal i osnova za stvaranje novih produktivnijih i kvalitetnijih sorata. Pored toga radi se o vrstama i odlikama koje su malo proučene ili nisu uopće proučavane, a mogle bi vremenom biti potisnute iz proizvodnje drugim produktivnijim sortama i sasvim iščeznuti, te bi ostale nezapažene i za uvijek izgubljene ne samo sa stanovišta ratarske proizvodnje i kulture, nego također i sa stanovišta proučavanja i upoznavanja naše kulturne flore uopće.

Radeći duže vremena na ovom terenu, imali smo prilike da se поближе upoznamo sa starim domaćim odlikama pšenice. Ustanovili smo da su ovdje zastupljene prilično bogate forme ozyme pšenice i to najviše Tr. turgidum i Tr. aestivum, a u znatno manjoj mjeri i mjestimično Tr. monococcum. U toku rata uve-

dena je u kulturu na području između Titograda i državne granice prema Albaniji jedna sorta tvrde pšenice (Senatore Cappelli), a u najnovije vrijeme se u sve poljoprivredne rajone uspješno uvode i šire neke visokorodne sorte (San Pastore, Leonardo, Etoile de Choisy i druge), a posebno u bazenu Skadarskog jezera i na Primorju i neke sorte tvrdih pšenica porijeklom iz Italije i Maroka.

Tr. turgidum i Tr. monococcum su ovdje po svemu sudeći veoma stare vrste, dok je Tr. aestivum, kako ćemo kasnije navesti, u odnosu na njih novijeg datuma.

Crna Gora je u pogledu izraženosti reljefa, geološke građe, raznovrsnosti klime, zemljišta, i vegetacije područje većih suprotnosti nego druge naše oblasti.

Rajoni gajenja pšenice u Crnoj Gori

Njeni su poljoprivredni rajoni jedan od drugoga često sasvim odvojeni planinskim vijencima i drugim preprekama, te je u prošlosti ovakva geografska i druga izoliranost znatno utjecala ne samo na način života ljudi u njima, nego također i na evoluciju kulturnog bilja. Zbog ovoga, i niza drugih činilaca, koji također utječu na ovu evoluciju, danas gotovo svaki rajon u Crnoj Gori ima svoje posebne sorte, odnosno populacije kulturnih biljaka.

Ekološki činioci jednog rajona olakšavali su prirodno ukrštanje domaćih sorata i populacija, i pojačavali u njima mutacioni proces, čime su u određenom stepenu utjecali na njihov razvitak u ovom ili onom pravcu, te se je gajenjem u toku vjekova u istom rajonu mijenjao njihov raniji sastav i formirao današnji, koji je u ovoj oblasti, bogat kod svih poljoprivrednih kultura, a posebno kod pšenice.

Ovim se radom želimo posebno osvrnuti na *Tr. aestivum* u bazenu Skadarskog jezera, pri čemu bi htjeli prikazati njene stare domaće odlike i osobine ovih odlika, a zatim uvođenje u kulturu, rasprostranjenost, uslove proizvodnje, naziv i slično, čime želimo skrenuti na nju pažnju stručnih krugova i pridonijeti njenom bližem upoznavanju.

PORIJEKLO I RASPROSTRANJENOST

Porijeklo ove vrste pšenice bilo je dugo vremena nepoznato. Dok su jedni (Körnicker) smatrali da je ona kao botanička vrsta i kulturna biljka nastala na platou koji je oivičen kavkaskim, libanskim i zapadno-perzijskim planinama, dotle su drugi (A. de Candolle) tražili centar njenog porijekla u oblasti rijeke Tigra i Eufrata, a treći pak u planinskoj oblasti istočne Perzije do Pamira. U novije vrijeme je pak radovima N. Vavilova, koji se zasnivaju na proučavanju polimorfizma lokalnih autohtonih populacija, utvrđeno da je centar njenog porijekla istočni dio Perzije i Afganistan (4).

O putevima njenog donošenja u Evropu također gledišta nisu bila dugo vremena jedinstvena. Jedni su smatrali da je mogla doći u Rusiju i dalje u Evropu preko Turkeстана, sjeverno od Kaspijskog jezera i preko stepa južne Rusije; drugi da je prenesena preko Perzije i Kavkaza između Kaspijskog jezera i Crnog Mora, a odatle istim putem u srednju i zapadnu Evropu. Danas najveći broj autora tvrdi, na osnovu proučavanja polimorfizma i botaničkog sastava populacija, kao i savremene historijske literature, da je ova vrsta pšenice donesena u Evropu preko Perzije, Male Azije i Balkanskog poluotoka. Jedni vjeruju da je to bilo u vrijeme vladavine starih Grka i Rimljana, a drugi smatraju kao najvjerojatnije da su je sobom donijeli i uveli u kulturu Turci za vrijeme njihove najezde i prodiranja na Balkanski poluotok i srednju Evropu.

Kada je, dakle, i kojim putem ova vrsta pšenice donesena u Crnu Goru odnosno u oblast Skadarskog jezera mi danas nemamo nikakvih pouzdanih podataka. Narodna tradicija, koja se još i danas održava skoro po cijeloj staroj Crnoj Gori, govori da ju je ovamo donio iz Rusije i uveo u kulturu Vladika Petar I Petrović-Njegoš. To bi moglo biti vjerovatno 1786. godine kada se Vladika iz Rusije, preko Austrije i Trsta vraćao u Crnu Goru, neposredno poslije napada Mahmut-Paše na Crnu Goru. U prilog ovom ide i ime kojim danas narod ovu vrstu pšenice naziva. Zovu je »mala ruska pšenica«. Ona je uistinu »mala« u odnosu na rogosiju — *Triticum turgidum*, koja je prema njoj »velika«. Ovo bi kazivanje moglo biti sasvim tačno jer je Petar I za svoje vrijeme bio veoma obrazovan čovjek, a bilo mu je mnogo stalo do blagostanja svoga naroda, pa je želio i ovim putem da mu u tome pomogne.

Međutim, ona je mogla doći u Crnu Goru i drugim putem. To bi moglo biti najvjerojatnije posredstvom Turaka, ukoliko je na Balkanu nije bilo prije njihovog dolaska. Bilo bi najprirodnije da su je Turci ovamo donijeli iz Grčke, Makedonije ili s Kosova i Metohije preko Albanskog primorja i Skadra. Drugi put njenog dolaska ovamo bio bi manje vjerovatan, jer je njeno direktno širenje iz navedenih oblasti k području Skadarskog jezera bilo spriječeno vijencem visokih planina: Prokletije, Komovi, Bjelasica i dr. a malo je vjerovatno da bi netko u to vrijeme njeno sjeme preko ovog vijenca ovamo direktno prenio.

U Bazenu Skadarskog jezera danas su rasprostranjene dvije odlike ove vrste pšenice. Jedna je bez osja: *Triticum aestivum* variatio *lutescens* — klas bijel, gladak a zrno crveno; i druga sa osjem: *Triticum aestivum* variatio *erytrospermum* — klas bijel, gladak, osje bijelo, zrno crveno.

Smatramo da će biti preglednije ako u daljem izlaganju ove dvije odlike budemo tretirali posebno.

TRITICUM AESTIVUM VARIATIO LUTESCENS

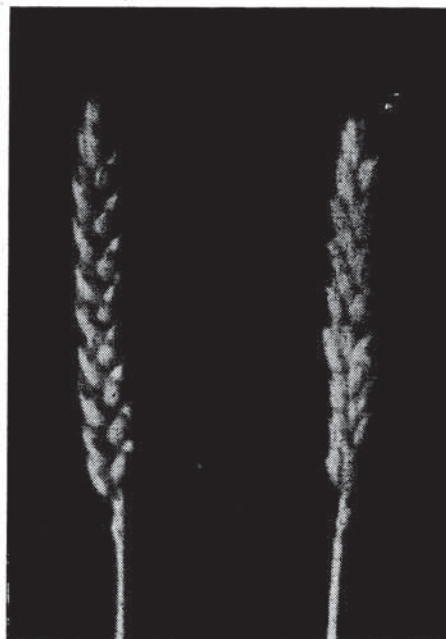
Ova je odlika danas, u ovoj oblasti zastupljena na znatno širem prostranstvu i većim površinama nego njena srodna odlika sa osjem. Rasprostranjena je manje ili više u svim rajonima proizvodnje i na svim položajima osim na prostoru između Cijevne i državne granice prema Albaniji. U donjoj Zeti se također ranije nije gajila, ali sada neka domaćinstva dobavljaju njeno sjeme iz Lješanske Nahije i siju je iz godine u godinu na sve većim površinama. U Bjelopavličkoj ravnici također je malo zastupljena, a najviše u Martinićima.

U Zabjeli, Botunu i Grbavcima nalaze se samo pojedinačni izolirani usjevi, dok se u Farmacima i Donjim Kokotima, a posebno u Lekićima gaji nešto više, jer je ovdje uvode pod utjecajem susjedne Lješanske Nahije.

Najviše je rasprostranjena u Lješanskoj, Riječkoj i Crmničkoj Nahiji. Ovdje joj je centar proizvodnje, a vjerojatno i centar porijekla u Crnoj Gori. Oko starog kolskog puta Titograd—Rijeka Crnojevića—Virpazar, ona je skoro jedina vrsta pšenice. Ispod puta gaji se do samog Jezera, mada znatno manje, jer je ovdje zbog povećane vlažnosti uzduha, koja nastaje utjecajem vodene mase Jezera, često izložena napadu lisne rđe. Sa gornje strane puta gaji se mnogo više. Dolazi pretežno na strmim terasasto uređenim stranama i zaravnima i dopire do krajnjih naselja

Sl. 1. Golica iz Gornjih Kokota

Sl. 2. Golica iz Rvaša

ispod Stavora, Vrtijeljke, Njegalice, Rasovatca i Sozine na oko 900 m nadmorske visine. Zapaža se ipak da s porastom nadmorske visine, preko određene granice, postepeno opadaju površine pod njom. Najviše je zastupljena u Gornjim Kokotima, Parcima, Krusima, Rvašima, Dujevu, Dobrskoj župi, Meterizima, Gornjem Ceklinu i Gornjoj Crmnici. U Donjoj Crmnici, tj. u Limljanima, Boljevićima i Godinju malo je zastupljena, a Seoca se s pravom smatraju njena južna granica u ovom rajonu. Južno od Seoca: u Šestanima i Krajini i sve do Bojane nismo uspjeli pronaći nijedan usjev ove odlike. Ovo je područje danas isključivo rajon: gajenja bijele pšenice — *Tr. turgidum*.

Na sjeveroistočnoj strani Skadarskog jezera i zetsko-bjelopavličke ravnice rasprostranjena je najviše u predjelu Kuča, a posebno u Ublima. U Orahovu, Građenu i okolnim naseljima gaji se i na položajima sa preko 900 m nadmorske visine. U Piperima se gaji u Stijeni, Crncima, Radovču i Rupama Stanjevića, a također i u Martinićima, Slatini, Pavkovićima, Šobajićima i Vražegrmcima.

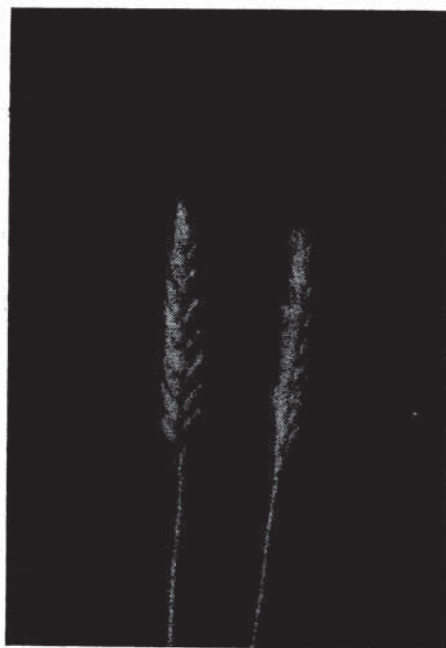
U Plješivcima je zastupljena sasvim malo i to jedino u Poviji, Bogetićima i Drenovštici, a također i u Zagaračju, Markovini i Komanima.

Dolazi na sunčanim položajima i plodnijim zemljištima. Posebno joj odgovaraju planinske crnice. Na crvenicama i aluvijalnim, deluvijalnim i smeđim zemljištima, koja inače preovlađuju u ovoj oblasti, gaje se pretežno odlike *Tr. turgidum*.

Ima nešto dužu vegetaciju. Sije se na nižim položajima u drugoj polovini oktobra, a žanje oko 20. juna. Na višim položajima se sije ranije, a žanje nešto kasnije. Bokori se manje od ostalih domaćih vrsta i odlika. U prosjeku ima dvije a rjeđe tri plodne vlati, pa se po jedinici površine zato siju nešto veće količine sjemena.

Sl. 3. Golica iz Martinića

Sl. 4. Golica iz Lješanske Nahije

Sl. 5. Golica iz Čukovića

Sl. 6. Golica iz Crmnice

Proizvođači je veoma cijene, a naročito u Lješanskoj Nahiji i Kučima. Srednje je otporna protiv suše. Protiv mraza i polijeganja je otpornija od ostalih domaćih pšenica. Također daje sigurnije prinose od njih. Dobro reagira na gnojenje. Zri ujednačeno. Mjestimično je zapažena pojava otvorenog cvjetanja, čime se stvara mogućnost stranooplodnje. Lako se vrši, što je posebno značajno za prilike gdje se vršidba ne obavlja strojevima. U određenim uslovima zapaženo je da pri žetvi i prenošenju snopova dolazi i do osipanja. Više nego druge domaće vrste i odlike podnosi zakorovljena zemljišta. Kako je borba s korovima u našim prilikama i danas težak problem, ova joj se osobina ističe posebno u odnosu na nove visokorodne sorte. Hljev joj je dobrog kvaliteta i prijatnog ukusa.

MORFOLOŠKE OSOBINE

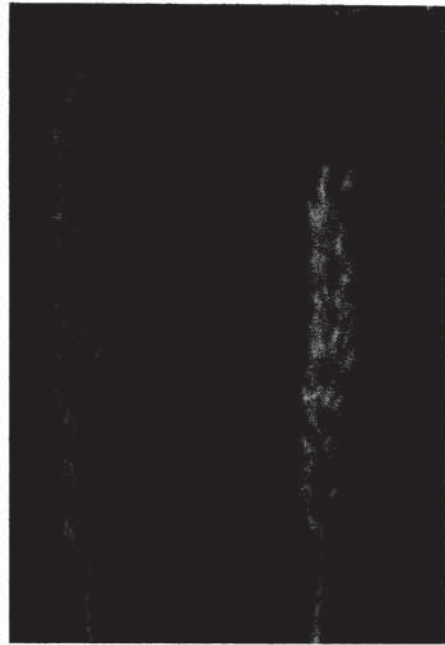
Da bi utvrdili osnovne morfološke osobine ove odlike izvršili smo neka mjerenja i opis biljaka. Mjerenja smo obavili na određenim staništima (koja smo odabrali i smatrali interesantnim, posebno obzirom na različnost ekspozicije terena i nadmorsku visinu, a također plodnost i druge osobine zemljišta i dr.) i to: u Gornjim Kokotima, Rvašima, Brčelima, Donjem Zagaračju i Kučima.

Podaci mjerenja prikazani su u tabeli 1. i predstavljaju srednju vrijednost od deset ponavljanja mjerenih u vrijeme zrenja.

Prema podacima ove tabele i opisu a donekle i prema općim zapažanjima, uočavaju se određene razlike nekih morfoloških osobina kod varijeteta ove odlike, koje se gaje u donekle različitim mikro-ekološkim uslovima proizvodnje. Međutim ove razlike su male i neznatne, a nastale su baš kao posljedica gajenja u tim

Sl. 7. Golica iz Povije

Sl. 8. Golica iz Kopilja

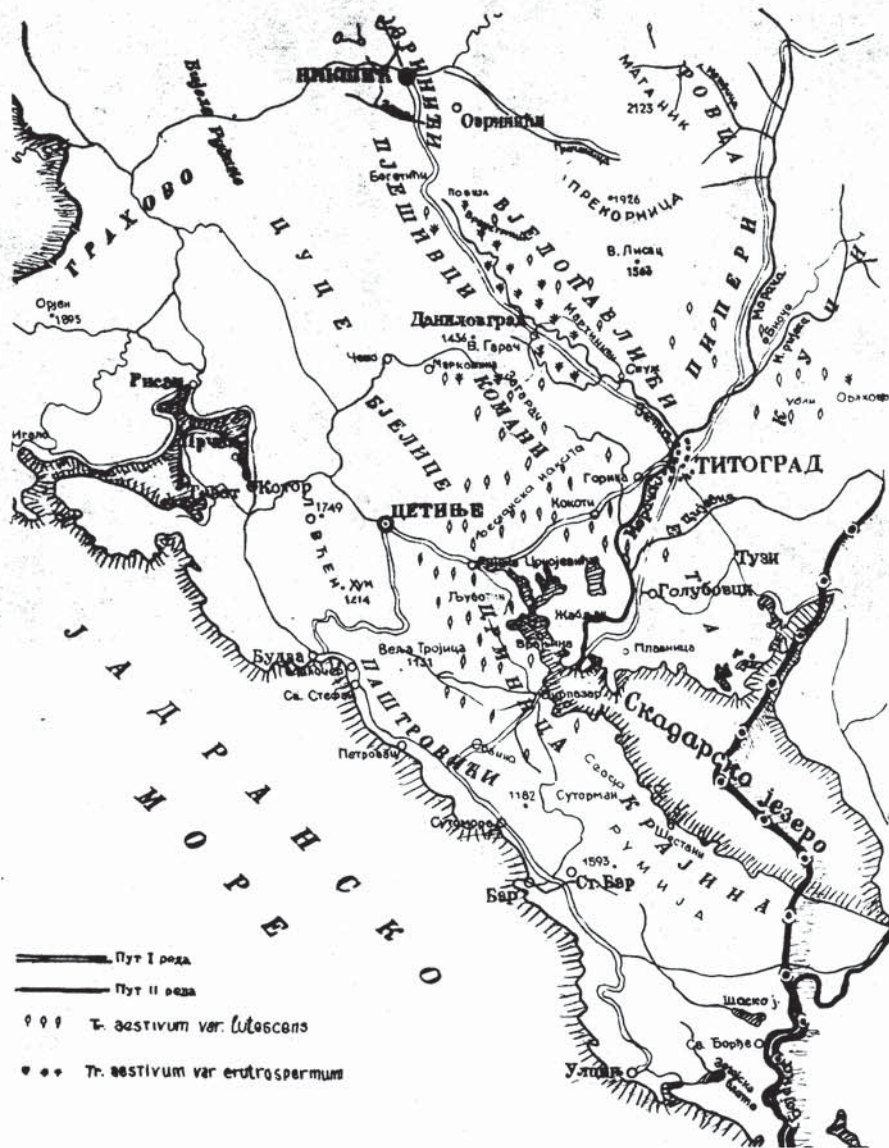
donekle različitim uslovima, gdje pored osobina zemljišta i mikro-klime ima određen značaj i orografija, ekspozicija terena, intenzitet sunčanog zagrijavanja, udaljenost od mora i drugi činioci. Međutim i mjerenja i opis, kao i opća zapažanja u cjelini, pokazuju, da i pored neznatnih razlika između pojedinih varijeteta, predstavlja u genetskom pogledu prirodnu populaciju, stvorenu u ekološkim uslovima bazena Skadarskog jezera, prilično ujednačenu, kako u morfološko-fiziološkim, tako i u proizvodnim i drugim osobinama.

U čitavoj oblasti nazivaju je danas istim imenom: »Mala ruska pšenica bez osja« ili »Golica«. Prvi naziv je znatno stariji i ima osnovu u narodnom tvrđenju da ju je najprije donio u Crnu Goru Petar I Petrović Njegoš iz Rusije, da je »Mala« u odnosu na Tr. turgidum, koja je opet u odnosu na nju »Velika« i da nema osja. Drugi pak naziv jednostavno označava njenu morfološku osobinu da nema osja.

TRITICUM AESTIVUM VARIATIO ERYTROSPERMUM

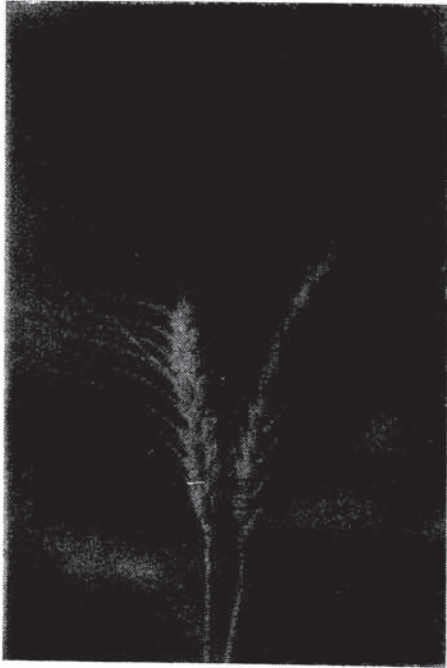
Ova je odlika danas zastupljena u proizvodnji, sa malim izuzetkom jedino u rajonu Bjelopavličke ravnice. Ovdje se gaji već dugo vremena i predstavlja u ovom kraju glavnu odliku ozime pšenice. Govori se također da je i nju ovamo donio i uveo u kulturu Petar I Petrović — Njegoš.

Dobro je prilagođena uslovima proizvodnje Bjelopavličke ravnice i do danas se ovdje održala kao skoro jedina domaća odlika na relativno velikim površinama, zahvaljujući u prvom redu dobrom kvalitetu zrna i slame.

Rajoni gajenja Tr. aestivum u bazenu Skadarskog jezera

Zahitjeva plodna i strukturna zemljišta, mada na jače đubrenje i intenzivnu obradu ne reagira povoljno kao prethodna odlika. Stabljika joj je nedovoljno jaka, pa zbog toga češće dolazi do polijeganja. Također je nedovoljno otporna protiv rđe i prašne snijeti. Ranostasnija je za 4–5 dana od prethodne odlike i smatra se najranostasnijom domaćom odlikom u ovoj oblasti. Zahvaljujući ovoj osobini otpornija je protiv suše i žitnoga pivca (*Anisoplia* sp.) nego druge domaće

Sl. 9. Mala ruska pšenica s osjem iz Bjelopavlića

Sl. 10. Mala ruska pšenica s osjem iz Kuča

odlike. Brašno joj je veoma dobrog kvaliteta a hljeb je posebno cijenjen. Slama joj je također bolja nego ostalih domaćih odlika.

U genetskom pogledu predstavlja prirodnu populaciju koja je nastala u uslovima Bjelopavličke ravnice. Korijen joj je također nedovoljno jak, kao i stabljika. Bokori se znatno jače nego prethodna i ostale domaće odlike. Jedan bokor ima često 5—6, a nekad i više rodnih vlati. Zbog toga se sije na jedinici površine manje sjemena nego ostalih domaćih odlika. Stabljika je do klasa visoka 105 cm. Vlat čitavom dužinom nema srži. Klas je prilično ujednačen, bijele boje, rijedak i relativno tanak. Dug je u prosjeku 10,5 cm 4—5 klasića pri osnovici klasa su rudimentirani i neoplođeni. Klas ima relativno kratko bijelo osje, malo povijeno u stranu. Pljeve se završavaju kratkim osjastim izraštajem. Pljevice su nešto više otvorene prilikom zrenja. Lako se vrše, a prilikom žetve i prenošenja snopova dolazi i do osipanja zrna. Ovo se zapaža posebno ako je usjev sasvim zrio, a u vrijeme žetve vladaju visoke temperature i niska relativna vlažnost uzduha.

Osim u Bjelopavličkoj ravnici, ustanovili smo njenu rasprostranjenost još jedino u Gornjem Zagaračju, Markovini, Drenoštici i Gornjim Kućima, i to na izoliranim parcelama i u malom obimu.

U Bjelopavlicima je nazivaju »mala ruska pšenica s osjem«, a van Bjelopavlića »pšenica iz Bjelopavlića«. Prvi naziv ima djelomično osnovu kao i kod prethodne odlike, a drugi u tome, što je centar proizvodnje u Bjelopavlicima, odakle se proširila u spomenuta naselja.

Morfološke osobine Tr. aestivum var. lutescens u bazenu Skadarskog jezera

Osobine	L o k a l i t e t				
	G. Kokoti	Rvaši	Brčeli	Zagaračje	Kuči
1. Visina stabljike do klasa u cm	105	110	105	98	115
2. Boja stabljike	žuto-bijela bez srži	žuto-bijela bez srži	žuto-bijela bez srži	žuto-bijela bez srži	žuto-bijela bez srži
3. Ispunjenost vlazi	0,3	0,3	0,25	0,2	0,2
4. Debljina najnižeg internodijuma u cm	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
5. Debljina srednjeg internodijuma u cm	4	3,5	2	2	4
6. Dužina najnižeg internodijuma u cm	5	4	4	4	3
7. Broj koljenaca na glavnoj stabljici	srednje izraženo, bez malja, zelenkaste boje	srednje izraženo, bez malja, tamnozeleno boje	srednje izraženo, bez malja, svijetlozelene boje	jedva izraženo, bez malja, zelenkaste boje	srednje izraženo, bez malja, zelenkaste boje
8. Izgled koljenca	14	13	21	13	23
9. Dužina srednjeg lista u cm	0,8	0,8	1,3	0,8	1,5
10. Širina srednjeg lista u cm	bez voštane prevlake, maljavost mala, struktura fina	bez voštane prevlake, maljavost mala, struktura fina	bez voštane prevlake i malja, struktura gruba	bez voštane prevlake i malja, struktura fina	bez voštane prevlake i malja, struktura fina
11. Izgled lista	bezbojna	crvenkasto-bijela	bezbojna	bezbojna	ljubičasta
12. Izgled ligule	bezbojne i male	bezbojne i male	bezbojne i jedva primjetne	bezbojne i jedva primjetne	ljubičaste i jedva primjetne
13. Izgled aurikule	uspravan sivociglaste	uspravan žuto-bijel	uspravan zatvoreno bijel	uspravan zatvoreno bijel	uspravan zatvoreno bijel
14. Položaj i boja klasa	8,5 17	7 17	8 17	8 17	9 18
15. Dužina klasa u cm	2	3	2	3	2
16. Broj klasica u klasu	4	4	4	4	4
17. Neoplodnih klasica u klasu					
18. Broj cvjetova u klasiću					
19. Broj neoplodnih cvjetova u klasiću	2	2	2	1,5	2
20. Oblik pleve	Široka sa izraženim ramenom u gornjem dijelu	Ovalna sa izraženim ramenom u gornjem dijelu	Ovalna sa jedva izraženim ramenom u gornjem dijelu	Ovalna sa jače izraženim ramenom u gornjem dijelu	izdužena sa blago izraženim ramenom u gornjem dijelu

REZIME

Pšenica je u Crnoj Gori veoma stara i cijenjena kultura. Ovdje ima široku rasprostranjenost i veliki privredni značaj. U proizvodnji su zastupljene stare domaće populacije *Triticum turgidum* i *Triticum aestivum*, a mjestimično i *Triticum monococcum*. U novije vrijeme se uvode i brzo šire neke visokorodne sorte. Osobine i rasprostranjenost ovih vrsta pšenica do sada su savim malo proučavane. Ovim radom utvrđen je rajon rasprostiranja stare odlike *Triticum aestivum* u bazenu Skadarskog jezera i proučene neke njene karakteristične osobine.

U bazenu Skadarskog jezera danas su rasprostranjene dvije stare odlike ove vrste pšenice. Jedna je bez osja: *Triticum aestivum* *variatio lutescens*, a druga s osjem: *Triticum aestivum* *variatio erytrospermum*. Prvoj odlici je centar proizvodnje Lješanska, Crmnička i Riječka Nahija. Rasprostranjena je skoro u jednakoj mjeri na istočnoj i zapadnoj strani zetsko-bjelopavličke ravnice. Gaji se i u brdskim stranama do preko 900 m nadmorske visine. Druga odlika je rasprostranjena bez malo izuzetaka jedino u Bjelopavličkoj ravnici.

Prva odlika zahtijeva plodna zemljišta. Najviše joj odgovaraju planinske crnice. Vegetacija joj je duga oko 240 dana. Slabo se bokori. Otporna je protiv polijeganja i izmrzavanja. Lako se vrši, a ponekad i osipa. Daje dosta sigurne prinose. Hljeb joj je veoma dobrog kvaliteta.

Izvršili smo neka osnovna mjerenja i opis ove odlike na lokalitetima koje smo smatrali karakterističnim, naročito obzirom na ekspoziciju terena i nadmorsku visinu. Ova mjerenja, opis i opća zapažanja pokazuju da ova odlika u cjelini predstavlja u genetskom pogledu prirodnu populaciju prilično ujednačenu kako u morfološkom tako i u proizvodnim i drugim osobinama.

Nazivaju je mala ruska pšenica bez osja ili golica.

Druga odlika je dobro prilagođena uslovima proizvodnje Bjelopavličke ravnice. Zahtijeva plodna i strukturna zemljišta mada je prilično neotporna protiv polijeganja. Također je nedovoljno otporna protiv rđe i prašne snijeti. Ranostasnija je od drugih domaćih odlika zbog čega je otpornija protiv suše. Dobro se bokori. Daje zrno i slamu dobrog kvaliteta.

U genetskom pogledu predstavlja također prirodnu populaciju prilično ujednačenu, koja je nastala u uslovima Bjelopavličke ravnice.

U Bjelopavlicima je nazivaju: »Mala ruska pšenica bez osja«, a van Bjelopavlića: »Bjelopavlička pšenica«.

LITERATURA

1. Adamović L.: Građa za floru Crne Gore J. A. Znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1913.
2. Guyot A. L.: Origines des plantes Cultivées. Paris, 1942.
3. Đorđević Vl.: Posebno ratarstvo. Beograd, 1948.
4. Lomjeko S.: O putevima prodiranja pšenice (Tr. vulgare Vill.) u Evropu iz centra njenog porijekla. Arhiv za poljoprivredne nauke 14. Beograd, 1939.
5. Lomjeko S.: Opšte proučavanje sastava domaće pšenice sa juga (Tr. vulgare Vill.) — rukopis 1933.
6. Pavićević N.: Pedološki sastav tla Crne Gore — Enciklopedija Jugoslavije, tom 2, Zagreb, 1959.
7. Pavićević Lj.: Rad na selekciji ozime pšenice kod Zavoda za poljoprivredna istraživanja u Titogradu. Naša poljoprivreda br. 3. Titograd, 1953.
8. Radić Đ.: Nauka o zemljodjelstvu I. opšte i posebno ratarstvo. Beograd, 1879.
9. Stebut A.: Naša ozima pšenica. Beograd, 1936.
10. Flaksberger K.: Pšenica v zagranicnih gerbanijah 1929. godine.